

КРИМИНОЛОГИЯ

УДК 343.91

КРИМИНОЛОГІЧНІ РИСИ ОСОБИ МИТНИКА-КОРУПЦІОНЕРА

Дмитро ОЛІЙНИК,

аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

АНОТАЦІЯ

Розглянуто соціально-типові риси особи митника-корупціонера, які впливають на характер і спрямованість мотивації злочинної поведінки. Встановлено, що переважна більшість злочинців-корупціонерів (понад 80%) належить до особового складу митних інспекторів, орієнтованих на одержання неправомірної вигоди шляхом приховування митного шахрайства та незначних порушень митних правил з боку осіб, які переміщують товари через митний кордон України. Водночас начальники митних постів і керівники структурних підрозділів регіональних митниць беруть участь в корупційних схемах, пов'язаних із незаконним ввезенням великих партій товару, контрабанди зброї і наркотичних засобів, контрафактної продукції, а також підкацизних товарів.

Ключові слова: посадові особи, митні органи, контрабанда, корупція.

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CUSTOMER-CORRUPTION PERSON

Dmitro OLYINYK,

Postgraduate Student of the Department of Criminology and Criminal-Executive Law
of the Yaroslav Mudryi National Law University

SUMMARY

The social-typical features of a customs officer-corruptor who are influencing the character and direction of motivation of criminal behavior are considered. It was established that the overwhelming majority of corruption offenders (more than 80%) belong to the personnel of customs inspectors, who are aimed at obtaining illegal benefits by concealing customs fraud and minor violations of customs rules by persons moving goods across the customs border of Ukraine. At the same time, the heads of customs posts and heads of structural divisions of regional customs are involved in corruption schemes related to the illegal import of large consignments of goods, the smuggling of weapons and narcotics, counterfeit goods, and also excisable goods.

Key words: officials, customs authorities, smuggling, corruption.

Постановка проблеми. У кримінології особа злочинця вивчається для з'ясування двох взаємопов'язаних питань. З одного боку, встановлюються соціально типові риси злочинця як представника малої соціальної групи, суб'єкта суспільних відносин, носія культури, моральних цінностей, професійних якостей. За сукупністю цих показників створюється загальне уявлення про соціальний статус злочинця, виконувани ролі, соціальні зв'язки і відносини. З другого боку, досліджуються індивідуально-психологічні особливості злочинця, система цінностей, мотивація, особисті якості, що обумовлюють характер і спрямованість злочинної поведінки. Дотепер особа митника-корупціонера залишається малодослідженою в кримінології, бракує знань про їх соціально типові риси, що проявляються в образі мислення і способі поведінки.

Актуальність теми зумовлена збільшенням кількості корупційних злочинів, що вчиняються посадовими особами митних органів за останні роки: 2014 р. – 92, 2015 р. – 175, 2016 р. – 189 та зростанням чисельності осіб, яким оголошено підозру у вчиненні корупційних злочинів: 2014 р. – 12, 2015 р. – 24, 2016 р. – 67 [1]. Про актуальність теми свідчить також малодослідженість у кримінології особи митника-корупціонера та особливостей його злочинної поведінки.

Метою статті є встановлення типових криміногенних рис митника-корупціонера у зв'язку з стійкими формами злочинної поведінки.

За існуючою традицією в кримінології особа злочинця досліджується методом аналізу соціально-демографічних, кримінально-правових та морально-психологічних ознак, визначення питомої ваги кожної одиниці аналізу та інтерпретації значень статистичних показників. Йдеться про розкладання цілісного образу злочинця на окремі частини та описування параметрів структурних елементів. Ми пропонуємо піти іншим шляхом. Немає сенсу описувати окремо кожний елемент поза зв'язками з іншими. Доцільно вивчати міжелементні зв'язки і залежності, цілісні блоки відомостей, що відображують кримінологічно значущі ознаки, підкреслюють специфіку саме даного типу злочинців, пояснюють тенденції їхньої злочинної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Охарактеризувати особу митника-корупціонера ми пропонуємо на основі результатів вибіркового узагальнення 55 кримінальних проваджень, розглянутих районними судами упродовж 2012–2017 рр. за наступними статтями Кримінального кодексу (далі – КК) України: ст. 364 КК України – зловживання владою та службовим становищем; ст. 365 КК – перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу; ст. 368 КК – прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою; ст. 369-2 КК – зловживання впливом. Окрім цього, у статті використовуються результати експертного опитування 274 працівників оперативних підрозділів Служби безпеки України, управліннь захисту економіки Національної поліції

України, служби внутрішньої безпеки Державної фіскальної служби України, а також слідчих обласних прокуратур. До компетенції опитаних експертів входить виявлення, запобігання і розслідування корупційних злочинів, що вчиняються посадовими особами митних органів.

На наш погляд, для створення кримінологічного уявлення про особу митника-корупціонера доцільно використовувати сукупність таких взаємопов'язаних ознак, як: вік, освіта, посада, спеціальне звання, досвід роботи. З кримінологічної точки зору ознака віку відображає періоди життєвого шляху, потреби і можливості, життєвий досвід, соціальну зрілість. Посада характеризує ранг державного службовця, коло службових повноважень, рівень доходів, соціальні зв'язки. Сукупність кримінологічно значущих показників про особу злочинця відображені у табл. 1.

Наведена структура наглядно ілюструє тенденцію найвищої кримінальної активності інспекторського складу митних органів. Стійка тенденція до переважання серед злочинців посадових осіб саме оперативних, а не управлінських структурних підрозділів пояснюється місцем здійснення митного контролю за переміщенням товарів і транспортних засобів та їх митного оформлення, а саме – безпосередньо в пунктах пропуску (пунктах контролю) через митний кордон України. Останні розміщені на території митних постів, що входять до зони діяльності регіональних митниць Державної фіскальної служби України (ДФСУ). Саме митні інспектори, що перебувають у штаті митних постів безпосередньо контактують з декларантами під час здійснення митних процедур. З їх числа на 85,3% складається контингент злочинців-корупціонерів. Управлінська ланка митних органів серед злочинців-корупціонерів представлена начальниками (заступниками) відокремлених структурних підрозділів регіональних митниць і головними спеціалістами (14,7%). Виходячи з існуючого пропорційного співвідношення інспекторів митної служби та начальників структурних підрозділів, такий результат цілком закономірний. Насторожує інше. Як з'ясувалося за результатами узагальнення кримінальних проваджень, серед засуджених осіб найвищі посади займали начальники митних постів регіональ-

них митниць ДФС та їх заступники. На них корупційний ланцюг обривається.

За даними узагальнення кримінальних проваджень найчастіше корупційні злочини вчиняють державні інспектори (26,5%) віком 19-25 років із середньо-спеціальною або вищою освітою, спеціальним званням інспектора митної і податкової справи IV і III рангу. З одного боку, це свідчить про орієнтацію певної частини молодих спеціалістів на одержання незаконних доходів на новій посаді, за першої ж нагоди. Назагал, молоді спеціалісти вчиняють корупційні злочини під впливом інших посадових осіб або через складне матеріального становище. З другого боку, навряд чи правильно початковий досвід роботи державних інспекторів (1-3 роки), недостатню професійну компетентність і загальну соціальну незрілість їхньої особистості розцінювати як установку на злочинну діяльність. Врахуємо, що новопризначені державні інспектори перебувають під пильною увагою працівників оперативних підрозділів. На них «роблять» показові акції викриття та арешту митників-корупціонерів. Нерідко, перша ж спроба одержати неправомірну вигоду від фізичних або юридичних осіб за порушення посадових обов'язків завершується притягненням до кримінальної відповідальності.

Другу позицію у структурі контингенту злочинів (22,0%) займають старші державні інспектори, віком 26-30 років, з вищою освітою, спеціальним званням інспектора митної і податкової справи II рангу та досвідом роботи в митних органах 3-5 років. Посади старших державних інспекторів передбачені штатним розписом митних постів, а також структурних підрозділів регіональних митниць ДФС. Залежно від цього різняться коло їх службових повноважень. Узагальнення судової практики показало, що корупційні злочини, як правило, вчиняють старші державні інспектори відділів митного оформлення митних постів.

На наш погляд, державні і старші державні інспектори – це найнижча і водночас найбільш чисельна ланка митників-корупціонерів. На практиці притягнення їх до кримінальної відповідальності пов'язане з браком кримінального професіоналізму або з вимаганням непра-

Таблиця 1

Залежність між віком, освітою, посадою, спеціальним званням, досвідом роботи злочинців та їх кримінальною активністю

Вік	Освіта	Посада	Спеціальне звання	Досвід роботи	Показники
19-25 років	Середньо-спеціальна (іноді вища)	Державні інспектори	ІМПС IV і III рангу (держслужбовці категорії «В»)	1-3 роки	18 26,5%
26-30 років	вища	Старші державні інспектори	ІМПС II рангу (категорія «В»)	3-5 років	15 22,0%
31-35 років	вища	Провідні інспектори	ІПМС I рангу (категорія «В»)	5-10 років	8 11,8%
36-45 років	вища	Головні державні інспектори	ІМПС I рангу, Радники податкової та митної справи III рангу (категорія «В»)	10-15 років	17 25,0%
46-50 років	вища	Начальники відділів митного оформлення митних постів та їх заступники	Радники податкової та митної справи III рангу (категорія «Б»)	10-15 років	3 4,4%
Понад 50 років	вища	Начальники митних постів регіональних митниць та їх заступники	Радники податкової та митної справи II рангу (категорія «Б»)	Більше 15 років	7 9,3%

вомірної вигоди. Частина з них втягується у корупційну діяльність структурних підрозділів митних постів за власної ініціативи або під впливом товаришів по службі. Зазначені посадові особи виконують роль безпосередніх одержувачів неправомірної вигоди від декларантів. Однак це зовсім не означає, що вони є кінцевими вигодонабувачами. Очевидність їх корупційної діяльності насторожує і наводить на думку про виконання рядових ролей у корупційних схемах, належність до низинної ланки в корупційній мережі чи вертикалі.

Підвищений науковий інтерес становлять державні службовці, що займають посади провідних інспекторів (провідні спеціалісти) та головних державних інспекторів відділів митного оформлення митних постів. Вони належать до більш старшої вікової групи (31-35 і 36-45 років), мають досвід роботи в митних органах від 5 до 15 років, а також спеціальні звання інспекторів податкової та митної справи I рангу. Сукупна частка таких злочинців становить 36%. Як правило, з числа головних державних інспекторів відділів митного оформлення митних постів призначаються старші по черговій зміні в пунктах пропуску через митний кордон. Злочинна поведінка провідних і головних державних інспекторів має певні особливості. З одного боку, вони персонально виконують негласні доручення і вказівки прямих начальників, спрямовані на проведення митних процедур у спрощеному порядку для «постійних клієнтів», збирання неправомірної вигоди, накопичення грошових коштів за чергову зміну та їх передачу начальникам митного посту. З другого боку, виконуючи «особливі доручення» керівництва, старші зміни паралельно працюють на особисте збагачення, використовуючи в корисливих цілях підлеглих посадових осіб. У разі корупційного сприяння незаконному переміщенню товарів або мінімізації митних платежів старші зміни, за можливістю, уникають проставлення власного підпису й прізвища, відбитка особистої номерної печатки на товаросупровідних документах під час митного оформлення товарів. Такій поведінці притаманні ознаки кримінального професіоналізму.

За результатами узагальнення кримінальних проваджень, управлінська ланка митних органів в контингенті злочинців представлена на рівні начальників відділів митного оформлення митних постів та їх заступників, а також начальників митних постів регіональних митниць ДФС та їх заступників. Їх сукупна частка становить 13,7% від загальної кількості злочинців. Це державні службовці категорії «Б» зрілого віку (46-50 і понад 50 років), які мають стаж роботи в системі митних органів від 10-15 років і більше, а також досвід роботи на керівних посадах державної служби категорій «Б» чи «В». Як правило, вони носять спеціальне звання радника податкової та митної справи III або II рангу.

У начальників митних постів значно ширші можливості використання авторитету посади і наданих службових повноважень для вчинення різних корупційних злочинів. Без їх участі незаконне переміщення великих партій товарів через пункт пропуску в зоні діяльності митного посту навряд чи можливе.

Із зазначеного випливає неповний склад суб'єктів вчинення корупційних злочинів під час здійснення митних процедур. Напевно, коло митників-корупціонерів значно ширше. У цьому переконуємося на результатах опитування експертів. На думку експертів, окрім особового складу інспекторів митних постів, корупційні злочини вчиняються також особами, що обіймають більш високу категорію посад в митних органах. Так, 10,1% опитаних вважають, що корупційні злочини вчиняють посадові особи структурних підрозділів регіональних митниць ДФС, 15,8% респондентів серед злочинців-корупціонерів вказали на керівників

регіональних митниць, 9,0% – назвали керівників головних управлінь ДФС в областях, до складу яких входять регіональні митниці.

Таким чином, наведені типові ознаки митників-корупціонерів відбивають їх збиральний соціальний образ, зв'язки і відносини в системі митних органів на різних рівнях, ставлення до службових обов'язків, різний ступінь кримінальної активності та залучення до корупційних практик. Все це характеризує особистість злочинця з морально-психологічного боку як носія корпоративно-бюрократичної субкультури, цінностей та норм поведінки під час виконання службових обов'язків, типового представника корумпованої системи митної служби. Водночас соціальне ядро особистості злочинця становить його мотиваційна сфера, що представляє собою стійку ієрархічну систему провідних мотивів, відносин і зв'язків [2, с. 104-105].

Стосовно корисливих мотивів у кримінології вироблено спільну позицію, що в їх основі лежить бажання заволодіти матеріальними благами або позбутися майнових зобов'язань, чи уникнути необхідних матеріальних витрат [3, с. 150]. За оцінками експертів, мотивами вчинення корупційних злочинів під час здійснення митних процедур виступають: бажання покращити побутовий комфорт і споживацькі можливості – 31,4%; бажання мати додаткові кошти на власні потреби та потреби сім'ї – 24,1%; незаконне збагачення у великих та особливо великих розмірах – 20,3%; крайня нужда в елементарних матеріальних благах – 13,9%; бажання набутися високого соціального становища – 7,4%; інші спонукання – 2,9% (кар'єризм, догоджання керівництву, кредитні зобов'язання). У літературі вирізняють три основні типи корупції: «корупція виживання», «корупція комфорту», «корупція престижу» [4, с. 43]. Доповнити цей список можна «корупцією багатства». З наведеного вбачається, що для посадових осіб митної служби найбільш характерними є «корупція комфорту», «корупція багатства» і «корупція престижу». Під час вчинення корупційних злочинів митні інспектори керуються бажанням підняти рівень побутового комфорту та споживання матеріальних благ, забезпечити достаток сім'ї. Частка пов'язаних з такими прагненнями мотивів сумарно становить 55,5%. На думку експертів, прагнення одержувати наддоходи від корупційної діяльності на постійній основі властиве кожному четвертому митнику. Напевно, йдеться про керівників на рівні регіональних митниць і центрального апарату ДФС, пов'язаних бізнес-інтересами з очільниками місцевої влади. У керівній ланці митних органів найбільше професійних злочинців-корупціонерів. Вони управляють тіншовими фінансовими потоками, збирають, накопичують та розподіляють корупційні доходи. Злочинна діяльність керівників спрямована на набуття багатства і розкоші. Мотиви задоволення престижних устремлінь, набуття вищого соціального становища притаманні посадовим особам митних постів, які планують просуватися кар'єрними сходами, займати впливові посади та використовувати їх авторитет в корисливих цілях. Окрім зазначеного, для понад кожного сьомого державного службовця митної служби притаманні й мотиви виживання або задоволення за рахунок неправомірної вигоди елементарних матеріальних благ. З таких мотивів вчиняють корупційні злочини молоді спеціалісти, які нещодавно обійняли посади в митних органах, мають скрутне матеріальне становище та ведуть пошук додаткових джерел доходів.

Узагальнення інформації щодо цілей та способів вчинення корупційних злочинів, встановлених за матеріалами кримінальних проваджень, засвідчило, що корупційні злочини мають на меті сприяння митному шахрайству, незаконному переміщенню особистих речей, товарів і транспортних засобів через митний кордон, стимулю-

вання хабарництва шляхом перешкоджання законному переміщенню об'єктів через митний кордон, а також пособництво контрабанді [5, с. 20]. У структурі цілей корупційних злочинів домінують три основні: 1) сприяння повному або частковому уникненню сплати митних платежів (45,5%); 2) одержання неправомірної вигоди за перешкоджання митному оформленню особистих речей, товарів і транспортних засобів (21,8%); забезпечення незаконного пропуску через митний кордон України контрабанди і контрафактних товарів (23,6%). Для решти злочинів характерні інші цілі.

До основних способів належать: зловживання владою або службовим становищем із корисливих мотивів, зловживання впливом, вимагання неправомірної вигоди або створення умов для пропозиції, а також надання неправомірної вигоди вищим начальникам. Допоміжним способом досягнення злочинної цілі виступають службові підроблення, зокрема, пов'язані з внесенням недостовірних даних до електронних журналів пунктів пропуску автоматизованої системи митного контролю «Інспектор-2006», видалення з них даних, внесення змін, перезапису даних щодо товарів і транспортних засобів, переміщених через митний кордон України з метою сприяння декларантам в уникненні оподаткування або заниження його розмірів. З цією ж метою здійснюється підроблення дозволів, сертифікатів, фальсифікація інвойсів на партії товарів, про йшлося раніше.

В окремих випадках корупційні прояви полягають у перевищенні службових повноважень щодо незаконного звільнення від митного контролю та митного оформлення особистих речей і транспортних засобів.

Рух контрабанди і контрафактних товарів через митний кордон України забезпечується вчиненням корупційних злочинів, пов'язаних із зловживанням службовим становищем або виконанням дій, замаскованих під ознаки службової недбалості. Службові зловживання полягають у невиявленні предметів контрабанди під час перевірки законності переміщення особистих речей, товарів і транспортних засобів через митний кордон України, непроведення дізнання. Так звана службова недбалість виявляється в неналежному ставленні до службових обов'язків з виявлення, запобігання і припинення переміщення контрабанди через державний кордон України.

Висновки. Таким чином, встановлені за результатами нашого дослідження соціально типові риси митників-корупціонерів, відбивають професійні деформації посадових осіб митних органів, корпоративні норми і цінності, зв'язки і відносини в системі митних органів, ставлення до обов'язків та інтересів митної служби. Типові риси особи злочинця визначають характер мотивації і проявляються у спрямованості злочинної поведінки на збагачення, задоволення потреб у предметах побутового комфорту, набуття високого соціального статусу. Для певної частини митників-корупціонерів характерні мотиви виживання, обумовлені скрутним матеріальним становищем.

Список використаної літератури:

1. Стан корупції в митній сфері : презентаційні матеріали Державної фіскальної служби [Електронний ресурс]. – Режим доступу : sfs.gov.ua/data/material/000/217/292014/Mitna_sfera.pdf
2. Криминальная мотивация / под. ред. В.Н. Кудрявцева. – Москва : Наука, 1986. – 305 с.
3. Зелинский А.Ф. Криминальная психология : науч.-практ. изд. / А.Ф. Зелинский. – Киев : Юринком Интер, 1999. – 240 с.
4. Запобігання та протидія корупції: [навч.-метод. посіб.]. – Одеса, 2013. – 228 с.
5. Головкин Б.М. Стан корупції в митній справі / Б.М. Головкин // Світ без корупції: міф чи реальність? : матер. дискус. панелі Першого Харк. міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3–6 жовтня 2017 р.). – Харків : Право, 2017. – С. 20–25.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Олійник Дмитро Олександрович – аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Oleinin Dmitro Alexandrovich – Postgraduate Student of the Department of Criminology and Criminal-Executive Law of the Yaroslav Mudryi National Law University;

600820@ukr.net